

Д.М. Лакішук

кандидат історичних наук,

*старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

АМЕРИКАНСЬКА НЕОКОНСЕРВАТИВНА АЛЬТЕРНАТИВА ІЗОЛЯЦІОНІЗМУ

У статті аналізуються особливості неоконсервативного інтервенціонізму Дж. Буша. Виявлено, системно і цілісно представлено постійно діючі, тобто доктринальні і політико-стратегічні, причини розходжень і суперечностей між ключовими акторами сучасних міжнародних відносин. Доведено, що зовнішньополітична стратегія Дж. Буша базована на неоконсервативній ідеології Р. Рейгана.

Ключові слова: зовнішня політика США, неоконсерватизм, ізоляціонізм, Дж. Буш, Р. Рейган.

Актуальність теми дослідження пояснюється потребою у виявленні й систематизації стійких елементів впливу доктринальних і геостратегічних засад і спонукально-цільових мотивів зовнішньої політики США як важливого чинника триваючого формування постбіполярної системи міжнародних відносин. Очевидна доцільність поглибленого розуміння причин і наслідків новітніх суперечливих поворотів у зовнішньополітичній стратегії Сполучених Штатів Америки після розпаду СРСР на концептуальному і практичному рівнях.

Пріоритет використання методичних напрацювань наукової школи гегемоністської стабільності зумовлений, з одного боку, чинником американського глобалізму, як уже власною глибинною суттю передбачає застосування силових підходів минулих епох до розв'язання конфліктних ситуацій у сучасному світі, а з другого боку – майже повним відходом повоєнних адміністрацій США від сприйняття та здійснення практичної геополітики в класичних межах географічного експансіонізму, тобто радикальною

актуалізацією геополітики у сенсі її адаптування до нової міжнародної системи.

Мета даної статті – дослідити суттєві суперечності між доктринами ізоляціонізму й інтервенціонізму як базових засад усіх американських міжнародних стратегій.

Протягом значного періоду історії американська політика коливалась між активною задіяністю в міжнародні справи та ізоляціонізмом. Після Другої світової війни, коли США перетворилися на центр глобальної системи союзів, а фактор відносної географічної віддаленості від світових центрів втратив своє попереднє значення, ізоляціонізм як варіант стратегії набув суто гіпотетичного характеру. Центр тяжіння американської політики почав періодично схилитися то до унілатералізму, то до багатосторонності. Однак політика США ніколи не була втіленням у чистому вигляді ні одного з цих підходів, а являла собою радше їхнє поєднання в різних пропорціях, де домінувала то одна, то інша тенденція.

Політична ідеологія, яку успадкував 43-й президент від свого кумира Р. Рейгана, у зовнішньополітичному опрацюванні міжнародного оглядача Б. Вудворда багато в чому нагадує ту, що бралась на озброєння офіційним Вашингтоном у роки Другої світової війни [1, р. 93–94]. Він же вказує на таку закономірність, як призначення Дж. Бушем на високі державні посади політиків, які здобули перший досвід в адміністрації Р. Рейгана. Їхня особливість (зокрема, ідеться про міністра оборони Д. Рамсфілда) полягає в тому, що вони сформуvalи для себе образ нинішнього світу в межах “підвищених ризиків” [2, р. 35].

То ж можемо констатувати, що сучасні неоконсерватори, починаючи від ключової четвірки – президента Дж. Буша, віцепрезидента Д. Чейні, державного секретаря К. Райс, міністра оборони Д. Рамсфілда, – суттєво відрізняються від образу консерватизму, створеного прибічниками дескриптивного методу. Останні спрощено представляють середнього неоконсерватора противником урядового регулювання і запеклим антикомуністом, який виступає проти полівіння політичної системи США. Тобто, формально відповідна політична ідеологія подається в межах

суміші лібералізму і традиційного консерватизму, а вища доцільність її застосування в кризових умовах зазвичай пояснюється успіхом Р. Рейгана в мобілізації суспільства на підтримку влади. Тут недооцінюється той факт, що значна більшість дослідників неоконсервативної ідеології слушно пов'язує власну перемогу і перенесення ідеї ліберального інтервенціонізму в основу міжнародно-політичного курсу якраз із послабленням “ліберальних порядків” [3, р. 7–16].

Найважливішим видається той факт, що європейці, на відміну від американців, історично, умовно кажучи, на генетичному рівні втомилися від багатовікового проживання в умовах підвищених ризиків і великих воєн. Оскільки саме прагнення назавжди зняти з Європи імідж джерела війни спричинилося до європейської економічної і політичної інтеграції, між Сполученими Штатами і Західною Європою закономірно постає ідеологічна і психологічна відчуженість, подолати яку в часи перебування при владі в США ультранеоконсерватора Дж. Буша не вдалося. Річ у тим, що значно “старший за віком” сучасний європейський менталітет знову таки “генетично” заперечує принциповий складник американського консерватизму, якою є так звані “ментальні жести” [4, р. 44]. Мається на увазі, що в американській зовнішній політиці нині надто багато чинників, які підтверджують її базування радше на “жертвних” рішеннях, в основі яких лежать домисли і перебільшення, ніж на поглибленому усвідомленні реальностей і прогнозуванні наслідків.

Отже, для реалістичного сприйняття політико-ідеологічного чинника непорозумінь між американськими неоконсервативними підходами до міжнародно-політичної діяльності і сучасним європейським світосприйняттям необхідно, насамперед, розібратися з так званими “міжнародно-політичними особливостями” неоконсервативної ідеології в її американській версії. Відповідний варіант політичного неоконсерватизму бере свої витoki у консервативному русі, що постав за умов повоєнної кризи ліберальної ідеології в США. При цьому автор схильний вважати, що американський консерватизм був винятково реакцією на лібералізм як спробу бізнесу “вийти з-під контролю держави у її

дитячому стані” [5, р. 57]. Тим паче, коли йдеться про неоконсерватизм Р. Рейгана і Дж. Буша, то він взагалі більше замішаний на політико-ідеологічних і морально-психологічних складниках, ніж на традиційному для епохи імперіалізму економічному прагматизмі.

З цих причин наголошуємо, що американський варіант міжнародно-політичного консерватизму слід розглядати здебільшого як реакцію на радянський (“інтернаціоналістський”) і німецький (нацистський) тоталітаризми. За такої добре аргументованої в політичній думці версії не менш важливо враховувати, що американські консерватори від самого початку будували власну ідеологію на принципі так званої “масової демократії”. Зазнавши ідеологічної поразки в протистоянні з авторами “нового курсу” на економічній ниві, вони повернулися до зовнішньополітичного аспекту своєї ідеології. Не гіперболізуючи значимості впливу американських “старих правих” 1930-х років на формування повоєнного консерватизму, однак беремо цей чинник до уваги у сенсі загального “кризового походження” американської версії консерватизму.

“Старі праві” періоду “великої депресії” у внутрішньо- і зовнішньополітичному контекстах в основному відрізняються від неоконсерваторів ставленням до тактики і процедур реалізації, по суті, близьких моделей суспільного розвитку. Відмінності були викликані радикальними змінами у житті американського суспільства і на міжнародній арені, що сталися від початку 1950-х років, коли власне “старі праві” й заснували власну модель консерватизму як реагування на загрозу “лівої революції” [5, р. 417]. Їхні сучасні неоконсервативні послідовники більше схильні шукати витоки кризових явищ і проблемності розвитку за межами своєї країни. Р. Рейган довів такий підхід до піку, що виявляється у такому його висловлюванні: “Ми повинні планувати відповідно до Армагеддону” [6, р. 3–12]. Беручи цей факт за доконаний, автор і стверджує те, що витоки неоконсерватизму Р. Рейгана і Дж. Буша в контексті нашого дослідження тільки опосередковано можна шукати в ідеології нових правих, які на з’їзді республіканської партії 1968 року не допустили до балотування в президенти Р.

Рейгана, віддавши перевагу Р. Ніксону [7]. Досить швидко несподівана для багатьох консерваторів ставка Р. Ніксона на розширення регулятивних повноважень уряду і федеральної бюрократії, а також його спроби налагодити “дружні контакти” з Москвою і Пекіном у формі розрядки міжнародної напруженості були сприйняті ними негативно.

Тогочасні радикальні консерватори невдовзі “охрестили” Р. Ніксона “американським вігом” і вже на виборах 1972 року почали активні пошуки йому заміни, підтвердивши відмінність між європейськими й американськими консерваторами. Наслідком стала організація спеціального комітету Б. Голдуотера, що вилілася в ідею створення нью-йоркської консервативної партії. Ця політична сила здійснила спробу забезпечити висунення Р. Рейгана кандидатом у президенти від республіканської партії на виборах 1972 року. Але й цього разу не досягла успіху на республіканському з’їзді, який знову віддав перевагу Р. Ніксону. Він і переміг демократа Дж. Макговерна, який бачив нову структуру забезпечення міжнародного миру в межах доктрини ізоляціонізму [8, р. 47]. Епоха Р. Рейгана того часу ще не визріла. Тільки надто хитке протистояння прихильника розрядки міжнародної напруженості, яким був Р. Ніксон, з майже “чистим” ізоляціоністом Дж. Макговерном майже змусило республіканську партію відмовитися від висунення кандидатом уже на той час заповзятого інтервенціоніста Р. Рейгана.

Тогочасні консерватори як своєрідна предтеча рейганівського так званого інтервенціоністського неоконсерватизму у відповідь активізували діяльність, спрямовану на створення власної партії, яка б усунула республіканців з провідного місця в американському політикумі. І тут з’являється реальний Р. Рейган, котрий жорстко вирішив пов’язати власну політичну долю з республіканською традицією, надавши їй нового звучання. Він відмовляється балотуватися як “незалежний кандидат” на президентських виборах 1976 року, а новостворена Американська незалежна партія висунула на посаду президента колишнього губернатора Джорджії, заповзятого расиста Л. Маддокса. Здобувши перемогу на республіканських “праймеріз” у лютому 1976 року, прихильник

поглиблення розрядки у відносинах з СРСР Дж. Форд робив це під акомпанемент ізоляціоністських заяв про те, що “югослави і поляки не вважають себе домінованими Радянським Союзом”, а їхні держави є “незалежними, автономними, мають власну територіальну цілісність, а тому Сполучені Штати не сприймають ці країни як доміновані Радянським Союзом” [9, р. 422–425].

Ставленник республіканців потерпів поразку, а демократ Дж. Картер частково переміг завдяки психологічно орієнтованим гаслам відмовитися від обману нації, що мав місце під час в’єтнамської війни, обіцяючи американське мирне сприяння забезпеченню прав людини в інших державах світу [10, р. 170–176].

Значний внесок у розвиток неоконсерватизму, який був покладений в основу зовнішньої політики Р. Рейгана, зробили такі відомі науковці, як Дж. Кіркпатрік [11, р. 34–45] і Н. Подгорець [12, р. 27–40]. Ключова теза їхніх неоконсервативних розробок полягала в абсолютизації радянської загрози національним інтересам США та європейських союзників Америки. Свою передвиборну кампанію 1980 року Рейган формально розпочав під таким принциповим гаслом, висловленим молодим прихильником Р. Рейгана: “Ми говоримо багато (про зовнішній світ. – Д.Л.), але не робимо нічого за кордоном. Ми втрачаємо довіру по всьому світу. Ми стаємо предметом жартів... Я голосуватиму за Рейгана... Гадаю, він діятиме з більшою силою” [13, р. 217–218].

На тому етапі історичного розвитку міжнародної системи, базованої на біполярному протистоянні двох систем, така політична ідеологія заздалегідь забезпечувала Білому дому на чолі з Р. Рейганом надзвичайно серйозну підтримку з боку європейських союзників Америки. І хоча багато хто далі з різних причин сприймав їх “спадкоємцями старих правих” [14], насправді чітко простежувалася базова відмінність. Якщо “старі праві” переважно концентрувалися на недопущенні соціальної революції в Америці, то для неоконсерваторів, по-перше, полем інтересів і діяльності став майже весь світ, а, по-друге, вони дедалі чіткіше окреслювали СРСР вирішальним об’єктом протидії, ідучи до неї від колишнього стримування.

Якщо проводити паралель між ситуацією в Європі і США, то сучасні американські неоконсерватори рішуче відрізняються від європейських консерваторів саме рівнем орієнтації на демократизацію інших країн і повалення диктаторських режимів. Насамперед, в американському випадку дається взнаки суміш демократичних гасел з політичною ідеологією великодержавності, чого європейці “позбулися” внаслідок руйнівної для них Другої світової війни. Якщо для європейських консерваторів існування Радянського Союзу було трагічною аномалією, на яку доводилося зважати, то американські неоконсерватори відразу жорстко і чітко сформулювали ідею демократизації СРСР та ліквідації радянського домінування в різних регіонах і державах планети. Ще одна суттєва відмінність полягала в тому, що американські неоконсерватори вважали своїм прямим обов’язком максимально сприяти визволенню країн Центрально-Східної Європи з-під контролю Москви та повернути їх до складу європейських демократій. Європейські візаві американських неоконсерваторів відверто побоювалися, що потенційний розпад Радянського Союзу під зовнішнім тиском міг спричинити хаос у міжнародній системі і навіть серйозний воєнний конфлікт на континенті. Водночас неоконсерватори в США категорично не хотіли зважати на можливість такої перспективи, виходячи з того, що демократія як вища цінність повинна здобути фундаментальну підтримку будь-якою ціною.

І все ж на вибори 1980 року Р. Рейган як представник республіканської партії пішов під змішаними гаслами “старого” консерватизму і неоконсерватизму. Традиційна консервативна парадигма була вкрай потрібна для перемоги з огляду на дуже високий рівень інфляції і безробіття, що просто змушувало орієнтуватися на ідею категоричної відмови від економічного курсу демократичного президента Дж. Картера. Звідси й походить висунення на чільне місце у передвиборній кампанії Р. Рейгана традиційно-консервативної ідеї зниження податкового тиску на бізнес і скорочення бюджетних витрат. У цьому сенсі слід зазначити, що, скажімо, в епоху Б. Клінтона почали проявлятися

розходження з цих і споріднених питань між США та їхніми європейськими візаві у міжнародній торгівлі [15, с. 1].

Істинний неоконсерватор Р. Рейган використовував окреслену вище ідею винятково з метою впливу на виборців, оскільки за уважнішого ознайомлення з його програмою відразу ставала зрозумілою неможливість її реалізації за умови планованого різкого нарощування витрат на озброєння як форми зміцнення позицій США у світі. Не меншою мірою це стосувалось і його іншої мети – рішуче покінчити з розрядкою у відносинах з Радянським Союзом і перейти до тотальної конфронтації з Москвою. Президент США справді зумів мобілізувати державний потенціал і заручитися суспільною підтримкою курсу на руйнування радянської політичної системи. Головна ставка, на думку автора, була зроблена на економічне виснаження СРСР. Політико-ідеологічні впливи на громадян Радянського Союзу при цьому відігравали допоміжну роль.

Уже в першій половині 1981 року Р. Рейган зробив усе від нього залежне, щоб довести воєнний бюджет до рівнів, небачених від часів війни у В'єтнамі. Новий президент категорично відмовився від його скорочення, що пропонувалося директором бюджетного управління Д. Стокманом задля подолання бюджетного дефіциту. У цьому сенсі бачиться переломна відмінність його позиції з уявленнями старих консерваторів.

Завжди першим доктринальним елементом його інтервенціоністської стратегії залишалась активна протидія викликам з боку Радянського Союзу. Як стверджувалось у директиві РНБ США № 75: “Політика США повинна спрямовуватися на... послаблення і, де це можливо, підрив існуючих зв'язків між (радянськими союзниками у третьому світі) і Радянським Союзом. Політика США включатиме активні зусилля з метою сприяння демократичними рухам і силам у досягненні політичних змін у цих країнах” [16, р. 5]. У цьому напрямі зосереджували свою діяльність усі органи і гілки влади, відповідна логіка дослідження притаманна більшості американських політологів.

Урешті-решт, стратегічне значення реалізації доктрини Р. Рейгана полягало в тому, що вона підготувала основу для зовнішньої політики США в новій постбіполярній системі міжнародних відносин. Певним чином можемо стверджувати, що ця доктрина є доктриною сучасної міжнародної політики США з однією суттєвою поправкою. Якщо в епоху Р. Рейгана йшлося про подолання радянських політико-ідеологічних впливів, які забезпечувалися воєнними операціями Москви, то після розпаду біполярної системи головний наголос робиться на демократизаційних впливах на ті країни, діяльність урядів чи провідних політичних сил у яких містить у собі авторитаристські чи тоталітаристські виміри і тим самим загрожує стабільності в тому чи іншому регіоні й несе небезпеки терору, поширення наркотиків, розповсюдження зброї масового враження тощо.

Саме в політичних промовах Р. Рейгана знаходимо окремі сутнісні показники позиції Дж. Буша-молодшого, серед них і щодо подолання загрози міжнародного тероризму. 40-й глава Білого дому неодноразово робив заяви, які можна вважати абсолютним аналогом ідеології 43-го президента США. Їхня узагальнена суть така: не може йтися про жоден мир, допоки хоча б один американець вмирає десь у світі заради решти нас. Ми у стані війни з найнебезпечнішим ворогом, з яким будь-коли зіштовхувалося людство у своєму поступі від “болота до зірок”. У випадку нашої поразки у цій війні ми втратимо наш шлях до свободи, а історія з найбільшим подивом згадуватиме, що ті, хто мали втратити найбільше, зробили найменше, аби не дати цьому трапитися.

Уважне прочитання таких висловлювань дозволяє говорити саме про аналогію підходів цих двох американських провідників неоконсервативної ідеології. Впадає в око хіба що відмінність у визначенні ворога. Для Р. Рейгана ним був комунізм, уособлений у Радянському Союзі, для Дж. Буша – міжнародний тероризм, дати чітке визначення (уособити) якого значно важче.

Автор згодний з американськими дослідниками в тому сенсі, що неоконсерватизм Р. Рейгана і Дж. Буша-молодшого серйозно відрізнявся від консервативної традиції, закладеної батьками-засновниками США. Завезена у “новий світ” з Європи традиційна

європейська версія неоконсерватизму переважно зводиться до збереження кращих управлінських традицій, захисту прав та інтересів особистості. У такому підході надто мало спільного з неоконсерватизмом згаданого вище І. Крістола і засновника журналу “National Review” У. Баклі. Хоча Р. Рейган і Дж. Буш поділяють відому консервативно-протестантську тезу засновників США, що “Бог допомагає тим, хто допомагає собі сам”, вони надали їй колективного загальнонаціонального звучання. Умовно її суть можна визначити так: “Бог допоможе Америці, якщо вона допоможе собі сама”.

Аби пересвідчитися саме в глобальній спрямованості міжнародного курсу Р. Рейгана, додатково наведемо висловлювання Державного секретаря в адміністрації 40-го президента США Дж. Шульца. Він жорстко заявляв, що Сполучені Штати надаватимуть підтримку “народним повстанцям проти комуністичного панування” повсюдно, де “диктатури використовують брутальну владу для пригнічення власних народів і загрожують своїм сусідам”. “Сили свободи, – продовжував він, – не можуть довіряти тільки деклараціям... Упродовж багатьох років ми спостерігаємо, як наші противники діють без будь-яких обмежень з метою підтримки заколотників, щоб по всьому світу поширювати комуністичні диктатури” [17, р. 535–536].

За великим рахунком, зовнішньополітичний неоконсерватизм Р. Рейгана будувався на протидії конкретно існуючій так званій брежнєвській доктрині поширення комунізму, яка набула свого пікового прояву в афганській війні СРСР. Відповідний аналог у поданні Дж. Буша-молодшого будувався на абсолютизації міжнародно-терористичної загрози. У цьому була закладена головна проблема у спробах Дж. Буша вбезпечитися безоглядною підтримкою з боку європейської спільноти.

Як радикальний неоконсерватор Р. Рейган прагнув досягти консенсусу між політико-стратегічними і моральними елементами у зовнішній політиці, ставши на шлях унілатеризму без активного залучення союзників по НАТО, поширення політико-культурних впливів на засадах винятковості американських цінностей і прийняття рішень на основі оцінок поточного моменту. У цих

аспектах спостерігається близькість, а подекуди й аналогічність його підходів з тими, що в інших історичних умовах реалізувалися Дж. Бушем-молодшим. Свого часу у Європі інтервенціоністський запал у планах і діях Р. Рейгана був сприйнятий як такий, що повертав Америку і, можливо, увесь світ у мілітаристське історичне минуле людства. На початку XXI століття щось подібне відбувалося в оцінках зовнішньої політики 43-го президента США Дж. Буша.

Література

1. Woodward B. Plan of Attack / B. Woodward. – New York : Simon & Schuster, 2004. – 467 p.
2. Hayward S.J. The Age of Reagan: The Decline of the Old Liberal Order, 1964-1980 / S.J. Hayward. – New York : Prima, 2001. – 432 p.
3. Trilling L. The Liberal Imagination / L. Trilling. – New York : Viking Press, 1950. – 249 p.
4. Lang T., Hines C. El Nuevo proteccionismo / T. Lang, C. Hines. – Barcelona : Editorial Ariel, 1996. – 567 p.
5. Conservatism in America Since 1930 / Ed. by G.L. Schneider. – New York : New York University Press, 2003. – 723 p.
6. Lang A. The Politics of Armageddon: Reagan Links Bible Prophecy with Nuclear War / A. Lang / Washington. The Christic Institute // Convergence. – 1985. – Fall. – P. 3–12.
7. Rusher W.A. The Rise of the Right / W.A. Rusher. – New York : Wm. Morrow, 1984. – 187 p.
8. New York Times. – 1972. – August 24. – P. 47.
9. Ford G.R. A Time to Heal / G.R. Ford. – New York, 1979. – 525 p.
10. Stroud K. How Jimmy Won / K. Stroud. – New York : William Morrow & Co., 1977. – 276 p.
11. Kirkpatrick J. Dictatorships and Double Standards / J. Kirkpatrick // Commentary. – 1979. – November. – P. 34–45.
12. Podhoretz N. The Present Danger / N. Podhoretz // Commentary. – 1980. – March. – P. 27–40.
13. Stacks J.F. Watershed: The Campaign for the Presidency, 1980 / J.F. Stacks. – New York : Times Books, 1981. – 390 p.

14. Gottfried P., Fleming T. The Conservative Movement / P. Gottfried, T. Fleming. – Boston : Twayne, 1986. – 569 p.
15. Внешнеторговые аспекты торгового законодательства США // Экономические перспективы. Электронный журнал Информационного агентства США. – 1997. – Том 2. - № 4. – 29 с.
16. Kobliska D. Reagan: The Key Figure Most Deserving of Credit for Ending the Cold War. Senior Thesis. Final Draft, 2005, April 22 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.stfrancis.edu/srsymposium/projects/hist/dkobliska_hist.pdf.
17. Schultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State / G.P. Schultz. – New York : Scribners, 1983. – 836 p.

The features of Bush's neoconservative interventionism are analyzed in the article. Revealed a systematic and maintain the integrity represented standing, that is, doctrinal and political-strategic reasons for the differences and contradictions between the key actors in contemporary international relations. It is proved that Bush's strategy of foreign policy is based on Regan's neoconcerervative ideology.

Key words: US foreign policy, neoconcervatism, isolationism, G. Bush, R. Regan.

В статье анализируются особенности неоконсервативного интервенционизма Дж. Буша. Выявлено, системно и целосно представлено постоянно действующие, то есть доктринальные и политико-стратегические, причины расхождений и противоречий между ключевыми акторами современных международных отношений. Доказано, что внешнеполитическая стратегия Дж. Буша основана на неоконсервативной идеологии Р. Рейгана.

Ключевые слова: внешняя политика США, неоконсерватизм, изоляционизм, Дж. Буш, Р. Рейган.